

Grondlegger institutionele economie

Martin M. G. Fase*

Elizabeth W. en Henry I. Jorgensen: *Thorstein Veblen, Victorian Firebrand*, M.E. Sharpe, 1999, ISBN0 7656 0258 X, US\$ 17.00

Omstreden wegens zijn tegendraadse eigenzinnige economisch-sociologische gedachtegoed en ongewone levenswijze was Thorstein Veblen gedurende heel zijn leven. Ook thans nog prikkelt de zienswijze van deze excentrieke Amerikaanse geleerde uit de decennia rond de vorige eeuwwisseling de hedendaagse economie met uitsluitend aandacht voor de hoofdstromen op zijn vakgebied. Net als nu was wetenschappelijk conformisme ook in Veblens tijd een noodzakelijke voorwaarde voor maatschappelijk succes en wetenschappelijke erkenning. Het is boeiend vast te stellen dat deze sociologische dynamiek in het wetenschapsproces nog steeds actualiteitswaarde heeft voor maatschappelijk welslagen. Maatschappelijk geslaagd was Veblen naar gangbare maatstaven echter allerm minst en evenmin kon hij bogen op een glanzende universitaire loopbaan. De dwingende paradox van wetenschappelijke en persoonlijke oorspronkelijkheid en zijn vertoeven aan de individuele maatschappelijke zelfkant is de rode draad in dit interessante en zorgvuldig gedocumenteerde levensverhaal. Dit verhaal verschaft bovendien een prachtige kijk op de Amerikaanse universitaire samenleving aan het begin van de twintigste eeuw met zijn in Victoriaans puritanisme verholde *jalousie de métier* waarin belangentegenstellingen in feite de doorslag gaven. Het vertelt ook over onwankelbare geleerdenvriendschappen bij tegenslag en voortdurende verdachtmakingen.

Veblen werd in 1857 geboren als derde en middelste kind in een Noors immigrantengezin dat zich als zovelen uit Scandinavië had gevestigd in de klimatologisch verwante staat Wisconsin. Thorsteins vader, in Noorwegen timmerman met een koe en wat land, bouwde in de nieuwe wereld midden in de bossen van Manitowoc County voor zijn gezin eigenhandig een kleine hoeve. Tezamen met zijn energieke en fijnzinnig intelligente echtgenote Kari Thorsteinsdottir Bunde

---

* Onderdirecteur van de Nederlandsche Bank en hoogleraar Monetaire Economie aan de Universiteit van Amsterdam.

boerde hij goed en kwam het gezin tot bescheiden welstand. Op zoek naar vruchtbaarder grond verhuisde het gezin tegen het einde van de Burgeroorlog in 1864 naar de staat Minnesota. Hier ontving Thorstein zijn eerste scholing en bezocht hij evenals zijn broers en zusters vanaf 1874 het net gestichte Carleton College dat tien mijl verwijderd was van de boerderij van zijn ouders. Tekenend voor de voortvarendheid van Thorsteins ouders was dat zij grond kochten nabij de campus en er een woning bouwden voor hun kinderen die studeerden op Carleton. Dit was een streng protestants college, waar roken en drinken verboden waren en de zondagse kerkgang verplicht. Niettemin werd intellectuele zelfstandigheid er aangemoedigd en waren de docenten voortreffelijk. Een van hen was de later befaamde econoom John Bates Clark. Hier zou Veblen ook de scherpzinnige en deftige maar vreemde Ellen (Nellie) Rolfe leren kennen. Met haar zou hij vele jaren later huwen, een verbintenis die spoedig nadien diep ongelukkig zou blijken. Zij zou hem bijna zijn hele leven dwarsbomen in zijn loopbaan en heel lang, mede met oog op de heersende strenge moraal van die dagen, meer dan twee decennia lang een scheiding weigeren. Overigens bleek de boerse maar getalenteerde Thorstein Veblen op begaafde en onafhankelijk denkende vrouwen een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit te oefenen. Het toegeven hieraan, zo laat deze biografie aan de hand van documenten zien, is zeer schadelijk geweest voor zijn academische loopbaan. De sociaal-economische betekenis van de vrouw in de samenleving analyseerde hij overigens diepgaand met soms verrassende conclusies, zoals de stelling dat de kennis van de squaws of indianenvrouwen voor de welvaart van groter belang was dan de kapitaalgoederen van de stam. Zover was het in 1880 nog niet. Na Carleton bezocht hij korte tijd de orthodox-Lutheraanse predikantenopleiding op het Monona-seminarie in Madison, Wisconsin, om vervolgens politieke economie en filosofie te gaan studeren op John Hopkins en Yale. Hier verwierf hij in 1884 een doctoraat op een overwegend ethisch-filosofisch proefschrift over de verdelingsvraagstukken. Werk bleef echter uit. Hij huwde Ellen in 1888, toen hij na het faillissement van haar vaders spoorwegmaatschappij te langan leste op voorspraak van de hoogleraar J.L. Laughlin een baan vond op de universiteit van Cornell in Ithaca. Dezelfde Laughlin zou hem enige jaren later als zijn medewerker meenemen naar de met geld van de Rockefeller's gestichte Universiteit van Chicago die de ambitie en de middelen had de beste van het land te worden. Intussen bezag Veblen de Amerikaanse samenleving van die jaren met zijn onmetelijke winsten, extravagante bestedingen door de nieuwe rijken en het sociale onrecht van de arbeidersbevolking van Chicago met een klinisch maar kritisch oog. In deze tijd verschenen als vrucht hiervan zijn eerste bijtende en rake sociaal-economische analyses van de toenmalige Amerikaanse samenleving. Opvallend daarin was zijn oordeel over het consumptiepatroon van de rijken en de veronachtzaming van de betekenis van de arbeiders. Hij beschreef de welgestelde vrouwen als de voerpaarden voor de rijkdom van hun geldverdienende echtgenoten. Hun overmatige en opzichtige consumptie beschouwde hij bovendien allereerst als een signaal van financieel succes en materiële wel-

stand zonder de positieve waardering van het destijds gangbare neoklassieke denken van de economen. Deze studies en in het bijzonder zijn nog steeds herdrukte *Theory of the leisure class* uit 1899 en *The theory of business enterprises* van kort nadien maakten Veblen op slag beroemd. Bij de studenten waren zijn colleges, onder andere over de geschiedenis van het socialisme en de organisatie van de samenleving, geliefd vanwege hun analytische diepgang. Die werd gecombineerd met een systematische beschrijving van de Amerikaanse werkelijkheid van destijds. Dit was een samenleving van ongebreidelde industriële expansie zonder oog voor de maatschappelijke kosten ervan. Eveneens op initiatief van Laughlin - die als hoogleraar een ongeveer drie keer zo hoog salaris genoot als Veblen maar naar de maat der wetenschappelijke creativiteit in zijn schaduw zou blijven - werd Veblen ook hoofdredacteur van het nieuwe *Journal of Political Economy* dat lijfblad werd en nog steeds is van de universiteit van Chicago. Mede door Veblens kritische geest en overwogen redactiebeleid groeide het *Journal* spoedig uit tot een prestigieus en hoog gewaardeerd wetenschappelijk vaktijdschrift. Ondanks deze verdiensten wekte Veblen weerstand bij de universiteitsbestuurders van Chicago. Zij zagen zijn kritische houding jegens het Amerikaanse establishment ongaarne omdat dit financiële steun voor de universiteit in hun ogen bedreigde. Veblen wees deze vermenging van bestuur en wetenschap af als gevaarlijk voor de wetenschappelijke integriteit en bovenal de kwaliteit van onderwijs en onderzoek. Hierdoor werd Veblen kwetsbaar voor bestuurlijke machinatie. En dit gebeurde ook. Eerst in Chicago en later, toen hij daar werkzaam was, eveneens op de universiteiten van Stanford en Missouri. Aanleiding was telkens zijn onconventionele maatschappelijke gedrag dat het establishment ergerde en zijn verlaten echtgenote een stok om te slaan verschaftte. De stok betrof onder meer affaires met aan de universiteit verbonden vrouwen als de jonge, beeldschone docente Sara Hardy - zij zou huwen met de vooraanstaande jurist Gregory en weer later de vriendin worden van bejaarde Anatole France - mrs. Laura Triggs, de echtgenote van een collega en vriend in Chicago en tenslotte zijn grote liefde Babe Bradley. Met haar zou hij in 1914 trouwen en zij zou later zijn leven redden. De problemen met de universiteitsbestuurders werden veroorzaakt door hun te gewillige oor voor achterklap en het feit dat deze bestuurders niet in staat waren Veblens in hun ogen onwenselijk persoonlijk gedrag te scheiden van zijn grote wetenschappelijke waarde als geleerde voor hun instelling. Niet-verlenging van zijn aanstelling was stevast de gebruikte methode. Opmerkelijk bij dit alles is dat er steeds weer vrienden waren, zoals zijn oude mentor van Carleton College, de inmiddels befaamde John Bates Clark, zijn eerste wetenschappelijke baas en monetair econoom Laughlin, maar ook de bovengenoemde vrouwen die hem door dik en dun steunden, ook financieel.

Intussen bleef Veblen met grote regelmaat publiceren, zowel artikelen in wetenschappelijke tijdschriften als boeken. Zo schreef en doceerde hij over de betekenis van handarbeid tegen de achtergrond van de onvermijdelijkheid van me-

chanisatie, maar ook over de onvoldoende onderkende rol van de vrouw in het productieproces. Zijn voorbeelden ontleende hij daarbij aan de cultuur van de indianen die hij als kind in Wisconsin en Minnesota reeds had leren kennen. In een ander geschrift, *Imperial Germany and the industrial revolution* verschenen in 1915, voorzag hij met een achteraf pijnlijke nauwkeurigheid de afloop van de Eerste Wereldoorlog en de heilloze vrede van Versailles. Ook ontpopte hij zich tot een vurig pleitbezorger van Amerikaanse deelname aan de Volkenbond, herziening van het vredesverdrag en voorspelde hij het totalitaire regime in Duitsland vanaf 1933. Dit heeft hij overigens niet meer meegemaakt, want hij stierf in 1929, twee weken voor het uitbreken van de grote wereldcrisis.

Veblen was een ongewoon maar heel oorspronkelijk denker en een van de grote economen van de Verenigde Staten. Zijn naam is verbonden met wat thans de institutionele school wordt genoemd die grote aandacht besteedt aan de institutionele component in de zuivere theorie. Aan het einde van zijn leven was hij vooral journalistiek bezig en nauw betrokken bij de stichting van de New School for Social Research in New York. Deze universiteit werd een broedplaats voor onorthodox maar vernieuwend economisch denken en aanvankelijk ook toevluchtshaven voor uit Europa uitgeweken geleerden uit de maatschappijwetenschappen. Het was ook hier dat in de jaren vijftig R.L. Heilbroner zijn veelgelezen *Filosofie van het dagelijks brood* schreef met het prachtige biografische hoofdstuk over Veblen. De onderhavige biografie is daarop een voortreffelijk vervolg. Hiervoor kon geput worden uit nieuw beschikbaar gekomen brieven (van en over de talrijke vrouwen) over onder meer Veblens vele problemen met de universiteitsbestuurders. Mede hierdoor schetst het boek ook een rijk en scherp beeld van de toenmalige bestuurscultuur in het universitaire onderwijs met de kwalijke invloed van de Victoriaanse zeden. Het laat overtuigend zien dat er op dat terrein sinds Veblen grote vooruitgang is geboekt. Mensen en wetenschap plukken hiervan de vruchten.

Een vraag die het boek niet beantwoordt is de kwestie waarom de waardevolle gedachten van Veblen nooit deel zijn gaan uitmaken van de mainstream in het economisch denken. Is het omdat Veblen zich te zeer had vervreemd van zijn collega's? Waren er belangen in het spel die aanvaarding van zijn belangwekkende gedachtegoed in de weg stonden? En, niet minder belangrijk, waarom hebben de ideeën van Veblen niettemin tot op de dag van vandaag stand gehouden in de periferie van de economische wetenschap, en is Veblen nog steeds een boeiende figuur? Op deze punten laat deze overigens mooie biografie de lezer in het ongewisse.